

وارلیق

VARLIQ

Türk Dili, Edebiyatı ve Kültürü Dergisi

Yeni Dönem. İl: 3, Sayı: 11 (Bahar 2018), ss.91-99

Telif Haqqı@Varlıq Dergisi

محمدتقی صدقی نین شخصی کوللکسیونو حاقیندا

• دوچنت دوکتور صبوحی ابراهیموف

ÖZET: Doç. Dr. Sabuhi İBRAHİMOV, “Muhammed Taki Sıdkî'nin Şahsî Koleksiyonu Hakkında”, *Varlıq: Üç Aylıq Türk Dili, Edebiyatı ve Kültürü Dergisi*, İkinci Dönem, Sayı: 11 (Bahar 2018/1397), ss. 91-99.

Makalede 19. yüzyılın görkemli kültür ve eğitim adamlarından, yazar ve şair Muhammed Taki Sıdkî'nin hayat ve yaratıcılığı, eğitim alanındaki faaliyetleri, edebî düşünceleri ve şahsî koleksiyonu hakkında bilgi verilmiştir.

Şahsî koleksiyonda bulunan değerli yazma nüshaların bir kısmı onun kendi eserleri ve diğer yazmalar ise ünlü şair ve yazarların edebî ürünleridir.

Koleksiyonda saklanan metinler Nahçıvan ile ilgili filolojik-tekstolojik açıdan yapılan araştırmalar için oldukça önemlidir.

Açar Sözcükler: Nahçıvan, Yazma Nüsha, Koleksiyon, Muhammed Taki Sıdkî.

ABSTRACT: Muhammad Taghi SIDGHI, “About Personal Collection of Muhammad Taghi Sidghi”, *Varlıq: Quarterly Journal of Turkish Language, Literature and Culture*, Second Period, Issue: 11 (Spring 2018/1397), ss. 91-99.

Information about Muhammad Tagi Sidgi, a prominent educator, writer and poet of the XIX century, about his life and works, educational activities, literary thoughts and personal collection is given in the paper. Some specimens of manuscripts in his personal collection are closely related to his own works and other manuscripts are connected with literary works of famous poets and writers.

Texts stored in the collection are of great importance for researches carried out in the field of philological-textual analysis of the manuscripts about Nakhchivan.

Key Words: Nakhchivan, Sidghi, Manuscript, Collection, Specimen.

РЕЗЮМЕ: Сабухи ИБРАГИМОВ, “О Личной Коллекции Мухаммеда Таги Сидги”, *Варлық: Ежеквартальный Журнал Турецкого Языка, Литературы И Культуры*, Второй Период, Номер: 11 (Весна 2017), сс. 91-99.

В статье даны сведения о видном просветителе, писателе и поэте XIX века Мухаммеде Таги Сидги, его жизни и творчестве, педагогической деятельности, литературных размышлениях и личной коллекции. Часть образцов ценных рукописей, находящихся в его личной коллекции тесно

связана с его собственными произведениями, а другие рукописи с литературным творчеством известных поэтов и писателей.

Тексты, хранящиеся в коллекции, представляют большую ценность для научных исследований, проводящихся в области филолого-текстологического анализа рукописей о Нахчыване.

Ключевые слова: *Нахчыван, Сидги, рукопись, коллекция, экземпляр.*

چکیده: صبحی ابراهیموف، "درباره‌ی کلکسیون شخصی محمدتقی صدقی"، وارلیق: فصلنامه زبان، ادبیات و فرهنگ ترکی، دوره دوم، شماره ۱۱ (بهار ۲۰۱۸/۱۳۹۷)، صص. ۹۹-۹۱.

در این مقاله حیات و آثار، فعالیت‌های آموزشی، افکار ادبی و کلکسیون خصوصی محمدتقی صدقی یکی از شخصیت‌های برجسته فرهنگی-آموزشی قرن نوزده مورد بررسی قرار گرفته است.

بخشی از نسخ خطی موجود در کلکسیون خصوصی متعلق به خود وی و بخش دیگر مربوط به آثار ادبی نویسندگان و شعرای معروف می‌باشد.

متون نگهداری شده در کلکسیون، از نظر تحقیقات فیلولوژیکی-تکستولوژیکی در خصوص نخجوان نیز حائز اهمیت ویژه‌ای است.

کلیدواژه‌ها: نخجوان، نسخه خطی، کلکسیون، محمدتقی صدقی.

۱۹- جو عصرین سونو ۲۰- جی عصرین اوللری آذربایجانین گورکملی پداقوقو، یازچی و شاعیری، صدقی تخلصو ایله مشهورلاشان محمدتقی کربلایی صفر اوغلو صفروف، ۱۸۵۴- جو ایله ناخچیوانین دیلبر گوشه‌سی اولان اوردوباد شهرینده آنادان اولموشدور. صدقینین آناسی اصلا اوردوبادلی کربلایی صفر، آناسی ایسه نباتی خانیم اولماقلا اصلا وطنی ایران آذربایجانین اوشتیبین کندیندیر و نباتینین یاخین قوهوملاریندان اولان تانیمیش طوطی خانیمدیر. او، ایلك تحصیلینی دوغما وطنی اوردوباددا آلمیش، بیر نجه ایل ایران سفرینه چیخمیش و بو مدتده فارس دیلینی اؤیرنمیش، مشهد شهرینده اولموش، گورکملی یئرلری زیارت انتمیش، سونرا ایسه ایرانین سبزه‌وار و نیشابور شهرلرینده یاشامیش، کلاسیک ادبیاتی دریندن اؤیرنمیشدیر.

م. صدقی ۱۸۳۱- جی ایله اوردوباددا تشکیل اولونموش "انجمن شعرا" (شاعیرلر مجلیسی) ادبی مجلیسی‌نین ان فعال ائتیراکچیلاریندان احد آقا شامیل، اوستا زینال نقاش، حاجی ملا حسین بی‌کس، مشهدی حسن دباغ، عطار و باشقالاری ایله بیرگه اولموشدور. مجلیسین ان قاینار دؤنمی حاجی آغا فقیر اوردوبادی دؤنمی ایدی کی، بو واخت محمدتقی صدقی ده خصوصی ایله اوز پونتیک (شاعرانه) هدیه‌لری ایله بورادا ائتیراک اندیردی. ۱۹- جو عصرین ۷۰-۸۰- جی ایللرینده مجلیسه فقیر اوردوبادی (۳، ۴، ۵)، داها سونرا ایسه محمدتقی صدقی (۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹) باشچیلیق اندیردی. تشکیل اولونموش بو ادبی مجلیسه تورک و فارس دیلرینده اولان پونتیک (شاعرانه) اثرلری ایله چیخیش اندیر، بعضاً ایسه اجتماعی- سیاسی مسئله‌لردن صحبتلر اندیردیلر.

او دؤنمه ناخچیواندا ایلك چاغداش کیتابخانالار یارانیردی کی، بونون دا تشبوتکارلاری محض م. صدقی، ج. محمد قلیزاده و بیر نجه باشقا بو کیمی شخصلرین واسیطه‌سی ایله حیاتا گنجیریلیردی. ناخچیواندا علمه، تحصیله ماراغین اولماسی گنجلرین کیتابخانالارا توپلانماسی، یعنی اثرلرین اوخونماسی، ژورنال و قزنتلرین گنجیش اوخوجو کوتله‌سی

آراسیندا یایلماسینا، صحنه‌لرین وئریلمه‌سینه و عمومیتله عموم میلی اهمیتلی ایشلرین آپاریلماسینا گتیریب چیخارمیشدیر.

گۆرکملی معاریفچی-پداقوق م. صدقی تورکیه‌نین ایستانبول و دیگر شهرلرینده اولدوغو زامان چوخلو لازیمی درس و سابطی و باشقا کیتابلار الده ائتمیشدیر کی، بو دا مکتبده لازیمی قدر استفاده اولونوردو.

م. صدقی معنالی عؤرونون سونوا قدر ناخچیوان دا ایشلمیش، ۱۹۰۳-جو ایله ایندیکی ناخچیوان کنگرلی رایونونون قاراباغلار کندینده دونیاسینی دگیشمیشدیر. مرحومون جنازه‌سی ناخچیوان شهرینه گتیریلهرک، بوتون شهر جماعتی‌نین و اجتماعیت نماینده-لری‌نین ایشتیراکی ایله ناخچیوان قبرستانلیغی‌نین امامزاده دئییلن مقدس بیر مکانین آستاناسیندا تورپاغا وئریلهرک دفن ائدلمیشدیر.

م. ت. صدقی‌نین الیازما اثرلری‌نین کلیاتی، بؤیوک حجملی علمی فعالیتینده اونون ادبی گۆروشلرینی بوتؤلوکده اؤیرنمک، اوزه چیخارماق هله‌لیک چتیندیر. آنجاق الده اولان بیر سیرا اثر و مقاله‌لرین، باشلیجا اولاراق "نمونه‌ی-اخلاق"، "تحفه‌ی-بنات"، "نصیحت-نامه"، "ازیر ائدیله‌جک حکمتلی سؤزلر"، "دیلیمیز و مکتبیمیز- حاجی ملا محمد نخجوانی‌یه مکتوب" (صدقی، ۱۸۹۸) آدلی کیتابلارینا آرخالاناراق، ادیبین ادبی-اجتماعی گۆروشلری‌نین باشلیجا جهتلی حاقیندا قیمتلی فیکیر سؤیله‌مک اولار.

گۆرکملی پداقوق محمدتقی صدقی‌نین شخصی کولکسیونو آراشدیریرکن یالیز اونون الیازما اثرلری دئییل، عینی زاماندا دگرلی آرشیو ماتریاللاری و مختلف تاریخله عاید اولان چاپ کیتابلاری دا موجود اولموشدور. بو دا ناخچیوانا دایر الیازما متتلری‌نین درین معنالی تصویرینی وئرمرکده‌دیر. بو معین اولوموش الیازما متتلر عموما یاخین و اورتا شرق خالقلاری‌نین ادبی، بدیعی ارثینی، اونلارین مدنیت تاریخینی، اورتا عصر رساملیق مکتبلرینی اؤیرنمک اوچون توتارلی منبع اولدوغو کیمی، آذربایجان و او جمله‌دن ناخچیوان اجتماعیتی‌نین ده دونیا مدنیتینه، شرق خالقلاری‌نین ادبیاتینا اولان مناسبتینی، بدیعی و استتیک ذوقونون یوکسکلیگینی، علمی زنگین‌لیکلی گؤستریمک اوچون توتارلی قاینالاردیر. بو دا بیر حقیقتدیر کی، معین حیصه‌لری یاخین و اورتا شرقین باشقا اولکه-لرینده حاضیرلانمیش بو الیازمالارین چوخو آذربایجان کولکسیونچولاری‌نین شخصی فوندونان گلیمیشدیر.

ناخچیواندا یازیلی آبیده‌لر کولکسیونو یاراتماق باشقا دؤنملره نیسبتا ۱۹-جو عصرده داها دا گلیمه مرحله‌سینه قدم قویموشدور. بو دؤنمه یاشاییب- یاراتمیش شخصلرین، خصوصی ایله شاعیر و یازیچیلارین، علم آداملاری‌نین گرگین فعالیتی نتیجه‌سینده میدانا چیخمیش بو ایش زنگین الیازما خزینه‌لرین یارانماسینا سبب اولموشدور. تصادفی دئییل کی، بو الیازما کولکسیونلاری یالیز ناخچیواندا موجود اولمامیش، آذربایجان، تورکیه، ایران و باشقا شرق اولکه‌لرینده حاضیرلانان بو نادیر نسخه‌لر، مختلف شخصلرین شخصی کیتابخاناسیندا، کولکسیونوندا ساخلانیب، قورونموش و دؤروموزه قدر گلیب چاتمیشدیر.

ایازمالارین واختی ایله اساسا شاهلارین و سلطانلارین کولکسیونوندا یئرلشدیگینی، بونلارین بدیعی جهندن ان قیمتلیری شاه و شاهزادهلرین اختیاریندا اولدوغونو، اکثریتی اونلارین سفارشی ایله حاضرلاندیغی آرتیق معلومدور. بونولا یاناشی متن جهندن ان مکملری ناخچیوانین مشهور شاعیر و علم آداملارینین اختیاریندا اولماسی دا اینکار اندیلمز دیر.

معلوم اولدوغو کیمی ۱۹-جو عصرده، ناخچیواندا علمین مختلف ساحه لرینه- تاریخ، حقوق، دین بیلیمی، دیلچی لیک، فلسفه، ادبیات، اولدوز بیلیمی و باشقالارینا عاید تانیمیش عالیم لر بئیشمیشدیر. محمدتقی صدقینین علمی-پداقوژیک فعالیتی، جلیل محمد قلیزاده نین اساس یارادیجیلیغی، حسین جاویدین فیلسوف و روماننیک ادبیاتچی کیمی فورمالاشماسی او دؤنمدن باشلاییر. بو دؤنمه اینجه صنعت ساحه سینده ده ایلری له پیش نظره چارپیر. اینجه صنعت رئالیست استیقامتده یوکسلمگه باشلاییر.

بهروز کنگرلی(؟-؟) او دؤنمین رئالیست رساملاریندان بیر ی ایدی. ب.کنگرلی نین سولو بو یا ایله چکدیگی چیچکلر، قوشلار، داغلار، نوح پیغمبرین مزار اوستو آبیده سی و دیگر اثرلر، کؤهنه رساملارین ایشلریندن فرقلی اولاراق رئال عالمی- طبیعتی، انسانی وس. عکس اندیرن رسملر دیر. بونلار حاضریدا ب. کنگرلی آدینا ائو موزه سینده ساخلانیلیر. ب.کنگرلی نین رسملری، ایازما کیتابلارا چکیلیمیش مینیاتور شکیللرده ده موجوددور. بونلار رئالیست صنعت اثری اولماسا دا ۱۹-جو عصرده ناخچیواندا مینیاتور صنعتی- نین، ایازما کیتابی نین یئنی شرايطده یارانماسی و بدیعی ترتیبی جهندن دوامی و انکشافینی او برنمک باخیمیندان اهمیتلی دیر. "حسن بگ زردابی، سیّد عظیم شیروانی، محمدتقی صدقینین شخصی فوندلاری نیسبتا گنیشدیر. آما بو فوندلار، اساسا اونلارین اجتماعی فعالیتلری ایله علاقه دار چوخ ماتریال وئریر. بونلاردان حسن بگ زردابی نین شخصی فوندو ان چوخ /کینچی قزنتی ایله، محمدتقی صدق فوندو اونون پداقوژیک فعالیتی ایله، سیّد عظیم شیروانی فوندو ایسه آز مقداردا اؤز اثرلری اولسا دا، یئنه درس دندگی مدرسه ایله علاقه دار ماتریاللاری احاطه اندیر" (۱۰. s. ۱).

ناخچیوان شاعیر و یازیچیلاری، عالیم لری، علم آداملاری، خصوصی ایله ضیالیلاری نین اکثریتی نین شخصی کولکسیونلاری اولدوغونو گؤسترن فاکتتلار ناخچیوان علمی اجتماعیتی نین دنیا مدنی خالقلاری نین انکشاف برابریگینه اساسلی دلیل دیر.

آذربایجان میّلی علملر آکادمیسی م. فضولی آدینا ایازمالار انستیتوسوندا ساخلانیلان ۱۹-جو عصر ناخچیوان ادبی محیطی نین نماینده سی، گؤرکملی پداقو محمدتقی صدق شخصی کولکسیونو مهم یئر توتور. بورادا اونون ایازمالاری تصویر اندیلرکن ایلك نؤبه ده اثرین آدی، مؤلیفی، کیتابی، اثرین دیلی، کؤچورولدوبو تاریخ و یئری، خطی، اولچوسو، جیلدی، حجمی، شخصی مؤهرو، انلهجه ده ایازمانین باشقا پالئوگرافیک خصوصیتلری، عینی زاماندا هر هانسی بیر اثرین مضمونو حاقیندا معلومات وئریمیشدیر.

تصویری وئرلهجک علیشیر نوایی نین ایازما "دیوان" نین متنی آغ، سایا و رقلرله نستعلیق خطی ایله قارا مرکبله یازیمیشدیر (اولچوسو: ۲۵x۱۶ sm. حجمی: ۹۰ ورق).

جیلدی قارا مدالیونلو زرلی منشیندندیر. ایچ طرفی مختلیف رنگلر و شبکهلرله ترتیب اندیلیمیشدیر.

لیازما محمدتقی صدقی کولکسیونوندا یئرلشیر و اونون کؤچورولمه تاریخی حاقیندا هنج بیر قید اولماسا دا، بدیعی ترتیباتی و پالئوگرافیک خصوصیتلری باخیمیندان ۱۶-جی عصرده کؤچورولدیو احتمال اولونور.

دیوان اورتا عصره خاص اولان اینجه ناخیشلی باشلیقدان علاوه، مختلیف اصوللاردا یازیلیمیش، هر بیرشعر آراسیندا بزک وورولموشدور. عنوان و ۵۰- آ ورقینه ایسه مؤهور باسیلمیشدیر. بو مؤهور مورکب فورمایا مالیک اولدوغو اوچون هلهلیک اوخونماسی مومکون دئییلدیر. عنوان ورقینده آیریجا محمدتقی صدقی کولکسیونوندا و هم ده شاهباز آقا اسماعیل آقازاده طرفیندن هدیه اولوندوغو حاقیندا م. صدقی نین قیدی واردیر.

علیشیر نوایی اثرلری نین ناخچیوان مؤلیفلری نین کیتابخاناسیندا موجود اولماسی بیر داها اونو دنمگه اساس وئریرکی، اوزبک و آذربایجان ادبی علاقلری نین قدیملیگی دائم اولموش و گلهجکده ده اولاجاقدیر.

"انیس العشاق" اثری نین مؤلیفی ۱۴-جو عصرین استعدادلی عالمی، یازچیسی و شاعیری رامی تبریزی تخلصو ایله تانینان حسن محمد اوغلو اولموشدور. او، هجری ۷۹۵ (=۱۳۹۲)-جی ایله وفات ائتمیشدیر.

اثرین لیازماسی م. صدقی طرفیندن ه.ق. ۱۲۹۶ (=۱۸۷۸)-جی ایله کؤچورولموشدور.

جیلدی، اوزرینه بنؤشهیی مرمی کاغیز چکیلمیش کارتونداندر (اؤلچوسو: ۱۱x۷,۵ sm، حجمی: ورق). ۱- آ ورقینده لیازمانین م. صدقی کیتابخاناسیندا اولدوغو گؤستریلیمیشدیر. قیمتلی لیازما آبیدهسی م. صدقی نین خطی ایله اولان اثرلری، اونون یارادیجیلیق لایراتورینی، انلهجه ده ۱۴-جو یوزایل آذربایجان ادبیاتی نین گؤرکملی نمایندهلریندن اولان رامی تبریزی اثرلری، بو اثرلرین لیازما شکلینده یازیلما جوغرافیاسینی اؤیرنمک اوچون توتارلی قاینقلارداندر.

"یک کلمه" لیازماسی نین مؤلیفی میرزا یوسفخان حاجی میرزه کاظمی محمد پناه تبریزی ناصرالدین شاهین دؤنمینده یاشامیش سیاست آداملاریندان اولموشدور. او، م. ف. آخوندوف ایله دوستلوق ائتمیش و یارادیجیلیق علاقهسی ساخلامیشدیر.

تبریزی، دونیانین بیر چوخ اولکهلرینده اولموش، مسکووا، پتربورق، فرانس، تیفلیس، آلمانیا، ایستانبول کیمی اولکهلرده ده سیاسی صلاحیتلی سفیر کیمی فعالیت گؤستریمیشدیر.

لیازما آغ، سایا و رقلره اینجه نستعلیق خطی ایله، قارا مرگیله یازیلیمیشدیر. جیلدین اوزرینه مرمی کاغیز چکیلمیش کارتونداندر (اؤلچوسو: ۱۲,۵x۲۱,۵ sm، حجمی: ۶۴ ورق).

اثرین لیازما متنی م. صدقی طرفیندن ه.ق. ۱۳۲۲ (=۱۹۰۳)-جو ایله کؤچورولموشدور. سونرا اونون مشهدی تقی کربلایی صفرزاده، خیریّه مکتبی نین معلیمی اولدوغو و

"ضیالی دوستلاری اوچون، یازمیشام یادیگار قالماق اوچون" سۆزلری یازیلیمیشدیر. الیازمانین اولینده ده فارسجا "محمدتی صدقی کیتابخاناسیندان، نومره ۲۹" قیدی وئرلیمیشدیر.

اؤز فورما و مضمونو ایله سنجیلن قیمتلی بو اثر، میرزه یوسف خانین حیات و فعالیتینی، اونون بدیعی یارادیجیلیغی ایله برابر محمدتی صدقین ده الیازمالارینی، اونون بهره-لندیگی قاینقلاری اؤیرنمک استقامتینده اهمیتلی دیر.

میرزه ملک خانین "کلیات" اثرینه آشاغیداکي الیازما اثرلر داخل اندیلیمیشدیر: "اصول ترقی"، "شیخ و وزیر"، "پولتیکای دولت" (دولت سیاستی)، "تنزیل لشکر" (دولت آپاراتی نین و اوردوسونون تنظیملمهسی)، "کتابچه غیبی" (مقدس کیتابچا)، "رفیق و وزیر"، "نوم و یقظه" (بوخو و اییقلیق)، "سؤال و جواب در بیان مطالبی چند" (بیر نچه مطلبین بیانیندا سؤال و جواب)، "درباره مطالب هفتگانه" (هفتهلیک مطلبلر حاقیندا)، "دستگاه دیوان" (دولت شوراسی آپاراتی)، "دفتر قانون" (قانون دفتری) اثرلری داخل اندیلیمیشدیر.

اثر آغ، جیزگیلی، عمومی دفتر ورقلرینه قارا مرکبله نستعلیق خطی ایله ناخچیوانین گؤرکملی مدرسی، شاعیر و یازیجیسی م. صدقین خطی ایله یازیلیمیشدیر. سونلوقدا بیرینجی، ایکینجی و اوچونجو اثرلرین ه.ق. ۱۳۱۵ (=۱۸۹۷) -جی ایله، دوردونجو، بئشینجی، آلتینجی، یئدینجی، سکیزینجی ایسه یاشادیغی ناخچیوان شهرینده م. صدقی قلمی ایله کؤچورولدویو گؤسترلیمیشدیر. جیلدی شیرازدن جبریلیمیشدیر (اولچوسو: ۱۲،۵x۲۰sm، حجمی: ۱۶۴ ورق). قیمتلی الیازما آبیدهسی اولان بو اثر، میرزه ملکخانین ادبی و سیاسی یارادیجیلیغی ایله یاناشی م. صدقین ده ادبی- بدیعی فعالیتینی، اونون استناد ائتدیگی قاینقلاری اؤیرنمک اوچون قیمتلی منبع دیر.

داهی تورک شاعیری م. فضولی هله مدرسهده اوخویارکن شعر یازماغا باشلامیش و لیریک شاعیر کیمی شهرتلمیشدیر. عرب، فارس و تورک دیللرینی مکمل بیلن فضولی، اوچ دیله یازیب یاراتمیشدیر. اونون فارسجا و تورکجه لیریک شعر دیوانی "لیلی و مجنون" و باشقا اثرلری، انلهجه ده ترجمه لری اؤز دؤنمینده الیازماسی شکلینده گئنیش یازیلیمیشدیر.

الیازما ۲۰-جی عصرین اوللری نین قیمتلی محصولودور (اولچوسو: ۱۳،۵x۲۰sm، حجمی: ۳۵- ورق). الیازمانین ۳۵- آ ورقینده اونون م. صدقی یه مخصوص اولدوغو قید اندیلیمیشدیر.

"مجموعه" یه ابن حاجب ابو عمرین "شافیة التصریف" اثری، عروض وزنی و اونون بهره لرینه عاید منظوم بیر اثر، محمد کرمانین "افعال عباد و اراده الجزیره" سی، تاش کؤریولوزادنین علمی- ادبی و مناظره یه عاید بیر رساله سی، انلهجه ده "شرح الرساله" و نهایت یینه عروضا عاید هم منثور، هم ده منظوم یازیلا داخل اندیلیمیشدیر. مجموعه دکي اثرلرین اکثریتی عربجه، یالنیز بیر- "افعال عباد و اراده الجزیره" تورک دیلینده دیر. مختلف مذهب لردن بحث ائدن بو اثر، الیازمادا افسوس کی، سوندان ناقص دیر. الیازماسی خیردا یازیلیمیش، مجموعه نین اوتوز ایکی صحیفه سینین احاطه ائتدیگیندن و

اونون سوندان ناقیص اولماسی نظره آلینسا، اونون ایری حجملی اثرلردن اولدوغو آیدینلاشیر.

اثر آغ، سایا ورقلره نسخ و نستعلیق خطلری ایله متنی قارا، باشلیقلار و یاریمباشلیقلار ایسه قیرمیزی مرکبله یازیلیمشدیر. جیلدی کارتونداندر (اؤلچوسو: ۲۰x۱۳ sm، حجمی: ۱۷۴ ورق). مجموعەنین ۳۹ آ ورقینده اونون صدقی کیتاپلاریندان اولدوغو، سوندا ایسه سونونجو- عریضه عاید منثور و منظوم حیصه‌لرین آخیریندا صدقی نین الی - ایله کؤچورولدیو گؤستریلیمشدیر.

گؤرکملی پداقوق- معاریفچی م. صدقی نین توپلادیغی "نصیحت و حکمتلی سؤزلر" اونون اؤز خطی ایله- نستعلیق خطی ایله کؤچورولموشدور. خالق ادبیاتیندان سعدی و حافظ شعرلریندن باشلایاراق اؤز اثرلریندهکی نصیحت و حکمتلی سؤزلر ایری-ایری ورق پارچالارینا یازیلیب، کانتور کیتابی ورقلرینه یاپیشدیریلیمشدیر. کیتابین ۳۰ ورقینی احاطه ائدن همین ایفاده‌لر ۱۰۵ پارچادان عبارتدیر. کیتابچانین جیلدی کارتونداندر (اؤلچوسو: ۲۱،۵x۱۵ sm، حجمی: ۳۰ ورق).

قید اولونان قیمتلی الیازما اثری نصیحتلی و حکمتلی سؤزلرین اکثریتینده معاریف، مدنیت، تحصیل، تربیه تعریفله‌نیر، صبیر، حوصله، دؤزوملولوک و سایره تلقین ائدیلمیر. انسانین بدبختلیگینه اساس سببلردن اولان کیمسه‌سیزلیک، اؤزونو بگنمیشلیک، باشقالاریندا عیب آختارماق، انسانلارا کین- کدورت ساخلاما، تله‌سمک و س. پیسله‌نیر، انسانلارین ضعیفلیگینه سبب دوشمنین، بورجون و قادینین اولدوغو گؤستریلیر و باشقا فیکرلر و نریلیر.

"تذکره الشعراء" اثری ایران-تاجیک تذکیره‌چیسى، یازیچی دؤلت شاه ابن علاءالدوله بختی شاه- قاضی سمرقندی نین ه.ق. ۹۸۶ (= ۱۵۷۹) - جی ایل الیازما نسخه‌سی آغ سایا ورقلره اینجه نستعلیق خطی ایله قارا و قیرمیزی مرکبله یازیلیمشدیر (اؤلچوسو: ۲۴x۱۴ sm، حجمی: ۲۰۱ ورق). قیدلرین بیریندن گؤرونور کی، حقیقتاً محمد- تقی صدقی نین زنگین کیتابخاناسی اولموش و الیازما سلیقه ایله نومره‌لنمیشدیر. بو دا اونون، مثلا، "محمدتقی صدقی کیتابخاناسیندان، نومره ۸۰- قیدی ایله تصدیق اولونور. باشقا بیر قیدده ایسه دنییلیر: "ه. ۱۳۰۵- جی ایلین ربیع الثانی آیی نین ۲۲-ده تقی ابن کربلائی صفر طرفیندن یادگار کیمی یازیلدی".

۱۹- جو عصر ناخچیوان ادبی محیطی نین گؤرکملی نماینده‌سی، شاعیر و یازیچی، م. صدقی طرفیندن ترتیب ائدیلمیش "تمثیلات" اثری آغ، سایا بیرمیل شاگرد دفترینه قارا مرکب نستعلیق خطی ایله یازیلیمشدیر (اؤلچوسو: ۲۱x۱۷ sm، حجمی: ۱۴ ورق).

الیازما بیر نچه کیچیک حیکایتلر، تصریف اسماء، فعلین زامانلاری و اونلار حاقیندا میثاللار و نریلمیشدیر. سونرادان بو یازیلارین اوستوندن خطلر چکیلیب پوزولموشدور. ۴- آ ورقیندن سونادک "هیکل انسانا بیر نظر" اثری یازیلیمشدیر.

"جنگ" آدلانان الیازمانین متنی دورد ستوندا اینجه نستعلیق- شیکسته خطی ایله قارا مرکبله یازیلیمیشدیر (اؤلچوسو: ۲۱x۱۱sm، حجمی: ۲۵۴). جنگده ۸۰-۱ یاخین مختلیف شاعیرلرین شعرلری، او جمله دن نظامی، سعدی، حافظ، فضولی، فقیر اوردوبادی و باشقا گورکملی صنعتکارلارین اثرلریندن نمونه لر وئرلیمیشدیر. بو قیمتلی الیازمانین اهمیتی اونون مختلیف شخصلرین کیتابخاناسیندا اولماسی و اوندان استفاده ائدیلمه سی دیر. م. صدقی طرفیندن ترتیب ائدیلمیش بو جنگ چوخ ماراقلیدیر و اؤیرنیلمه سی علمی اهمیت کسب ائدیر.

"شعرلر" الیازماسی صدقی نین اوتوقرافی دیر. روسیادا سئرگی یف کاغیز فابریکاسی نین محصولو اولان آغ، سایا ورقلره قارا مرکبله، نستعلیق خطی ایله یازیلیمیشدیر. جیلدسیزدیر (اؤلچوسو ۲۳x۱۸sm، حجمی: ۷۷ ورق). الیازما ۱۹-جو یوزایلین محصولودور و او، چوخ احتمال کی، اوردوبادا کؤچورولموشدور. عنوان ورقینده گول، قوش، کینک شکیللری چکیلیمیشدیر.

معین اولونموش اثری صدقی نین فارسجا و تورکجه غزللری، "ساقی نامه" سی مختسلری، سعدی غزللرینه یازدیغی تخمیسلری و باشقا شعرلری داخیل ائدیلمیشدیر. شعرلره مقدمه وئرلیمیشدیر.

اومود ائدیریک کی، بو الیازما کولکسیون نمونه لری محمدتقی صدقی ارثی نین اؤیرنیلمه- سینده معین قدر اهمیتی اولاجاق و اونون معارفچیلیک استیقامتینده یارادیجیلیغینی سئونلری ماراقلاندیراجاقدیر ■

قاینالار

نورعلی یوا ت. (۲۰۰۶)، "الیازما کولکسیالاری کاتالوگو"، نورلان یابینلاری، باکی.
 نورعلی یوا ت. (۱۹۹۸)، *آذربایجان ادبیاتی نین تدقیقینده الیازما کولکسیالاری نین اهمیتی*، شرق-غرب یابینلاری، باکی.
 اوردوبادی، فقیر (۱۹۸۹)، *آغلار قلمی الیمده - سنجیلیمیش اثرلری*، ترتیب، مقدمه، شرح و لغت دوچنت ا. قدیموف، یازیچی یابینلاری، باکی.
 ابراهیموف س. (۲۰۱۴)، "ناخچیوانا دایر ۱۹-جو عصر الیازما نسخهلرینه فیلولوژی باخیش"، *آذربایجان میلی علملر آکادمیسی نین خیرلری*، سای ۳، طوسی یابینلاری، ناخچیوان.
 صدقی، م. ت. (۱۸۹۸=۱۳۱۶ ه.ق)، *دلیمیز و مکتبیمیز - حاجی ملا محمد نخجوانی یه مکتوب*، الیازما، آذربایجان میلی علملر آکادمیسی الیازمالار فوندو، باکی.